

Kirstine Godvin Hansen og Maria Paludan:

Uddannelsesvalg i et spændingsfelt mellem samfundsmæssige og subjektive interesser

RESUMÉ

Nærværende artikel beskæftiger sig med, hvordan unges oplevelser af og forudsætninger for at vælge ungdomsuddannelse kan anskues i relation til de seneste års politiske ændringer i synet på unge og ungdomsuddannelse. Ud fra en teoretisk komposition af Pierre Bourdieus praksisteori og Loïc Wacquants studier af statstransformationer kobles unges egne logikker og meningssammenhænge sammen med dominerende samfundsmæssige rationaler. Ud fra dette konkluderer artiklen, at unges orienteringer i uddannelsesvalget er under påvirkning af en symbolfortælling om uddannelse til alle. Denne symbolfortælling medvirker til brud på de unges generationelle habituelle dispositioner, da den i varierende grad influerer på deres uddannelsesvalg.

ABSTRACT

This article examines how youths' experiences of choice of secondary education can be understood in relation to recent changes in the political perception of youths and secondary education. In the article a combination of Pierre Bourdieu's practice theory and Loïc Wacquant's theory of state transformations provide the theoretical foundation for an analysis of youths' educational choice and how this is influenced by a symbolic narrative of 'education for all'. The article concludes that this narrative precipitates breaks with the generational habitual dispositions of youths as it influences their choice of secondary education in various ways.

EMNEORD

Unge, ungdomsuddannelser, uddannelsesvalg, symbolfortælling

KEYWORDS

Youth, secondary education, education choice, narrative

Uddannelsesvalg i et spændingsfelt mellem samfundsmæssige og subjektive interesser

Unge uddannelsesvalg som problemfelt

"Der er bare SÅ mange muligheder. Og jeg synes faktisk det er ærgerligt kun at skulle vælge én, på en eller anden måde. Jeg vil bare godt finde det der er helt perfekt" (Leah, HTX).¹

Denne artikel² placerer sig midt i en aktuel samfundsmæssig problematik, hvor uddannelse på den ene side er udset til at spille en hovedrolle i styrkelsen af den nationale konkurrenceevne, og på den anden side handler om at træffe meningsfulde valg for den enkelte unge. Siden midten af 1990'erne har der været bred politisk enighed om, at en stadig større andel af unge skal igennem ungdomsuddannelsessystemet hurtigst muligt, hvis samfundsøkonomien skal sikres. Uddannelse til alle og uddannelsesvalg er i den forbindelse blevet centrale punkter i den uddannelsespolitiske debat, ligesom det er blevet politikerne mere magtpåliggende, at samfundet og uddannelsessystemet træder til med flere vejlednings- og afklaringsforanstaltninger, som kan sikre flere unge en kompetencegivende uddannelse (se bl.a. Undervisningsministeriet 2004; Undervisningsministeriet 2009; Regeringen 2013).

Trods mange tiltag i ungdomsuddannelserne er det dog endnu ikke lykkedes at sikre flere unge en kompetencegivende uddannelse. I politiske redegørelser søges årsagen herfor primært i overordnede samfundsmæssige opgørelser af unges uddannelsesmønstre. Dermed bliver unges valg og gennemførelse af ungdomsuddannelser et spørgsmål om at strukturere og indrette ungdomsuddannelserne på nye måder. I dette lys er uddannelsesvalg en kvantitativ størrelse, som kan analyseres oppe- og udefra. De unges subjektive oplevelser

¹ Med henvisning til Bourdieu forstår vi transskriptionen som en konstruktion af det sagte, og i dette konstruktionsarbejde kan selv det at placere et komma være afgørende for, hvordan man forstår en sætning (Kolbæk 2007, 72). Denne betragtning har resulteret i, at vi har truffet en beslutning om at sætte komma der, hvor informanterne selv holder en pause eller skifter spor i indhold i et forsøg på at være så loyal som muligt overfor det talte og derved minimere ændringer i det sagtes betydning.

² Artiklen er baseret på kandidatspecialet i Pædagogik "Det nytter jo ikke noget hvis vi kommer ud som fremtiden og vi så er det rene rakkerpak allesammen", se Hansen og Paludan (2014).

af at vælge ungdomsuddannelse synes omvendt ikke at blive inddraget i de samfundsmæssige opgørelser. Det betyder, at de politiske redegørelser nok kan give et overblik over, hvor mange unge, der gennemfører en ungdomsuddannelse, og hvilken. Men de giver derimod ikke en forståelse af, *hvorfor* de unge vælger, som de gør.

Forskning i unges subjektive oplevelser af uddannelsesvalg viser til gengæld, at de unge synes at opleve uddannelsesvalget som en krævende proces, fordi det i høj grad opleves som afgørende for resten af deres liv (se bl.a. Hutters 2004; Pless og Katznelson 2007; Larsen 2007). Uanset om man anskuer uddannelsesvalget fra et politisk eller unges eget perspektiv, synes valget altså i stigende grad at blive problematiseret – om end af forskellige grunde.

På baggrund af ovenstående rammesætning undersøger artiklen derfor, *hvordan unges egne oplevelser af og forudsætninger for at vælge ungdomsuddannelse kan ses i relation til de seneste års politiske ændringer i synet på unge og ungdomsuddannelse.*

Et kvalitativt casestudie

Empirisk bygger artiklen dels på udvalgte politiske dokumenter vedrørende ungdomsuddannelsesområdet, dels på egen indsamlet empiri bestående af kvalitative gruppeinterviews og spørgeskemaer.

I artiklens tendensanalyse af de politiske dokumenter inddrages materiale, som beskriver lovforslag, handleplaner og reforminitiativer vedrørende håndteringen af unge, ungdomsuddannelser og uddannelsesvalg. Disse dokumenter er udvalgt for at illustrere, hvordan italesættelsen af 'uddannelse til alle' går fra at være en politisk defineret vision i 1990'erne til at blive konkrete politiske tiltag i 00'erne.

For at få en dybere forståelse af de unges oplevelser af uddannelsesvalget har vi tillige gennemført syv gruppeinterviews med i alt 23 unge fra seks forskellige ungdomsuddannelser. Herigennem har det været muligt at få et indblik i de unges egne oplevelser af uddannelsesvalget ud fra de rammer og muligheder, som de sociale og samfundsmæssige strukturer skaber for de forskellige unge og dermed få belyst, hvordan deres uddannelsesvalg bliver det mest fornuftige at gøre for dem. Hensigten hermed er at belyse de unges oplevelser af den sociale praksis, de er en del af, samtidig med, at deres

udsagn sættes ind i en bredere social kontekst. Dette fordrer dog et vist kendskab til de unges sociale baggrund. For at kvalificere den følgende analyse af de unges subjektive oplevelser er interviewene derfor blevet suppleret med et opfølgende spørgeskema, hvis udgangspunkt blandt andet har været at afdække forældrenes uddannelsesniveau og nuværende placering på arbejdsmarkedet. Spørgeskemaet har derved haft til formål at afdække deres andel af kulturel og økonomisk kapital. Gennem en kombination af gruppeinterviews og spørgeskemaer er det således muligt at fremanalysere de unges habituelle dispositioner.

Uddannelsesvalg forstået i et spænd mellem habitus og stats- transformationer

Teoretisk og forståelsesmæssigt lægger artiklen sig i forlængelse af talrige uddannelsessociologiske studier, som forstår unges uddannelsesvalg ud fra et ulighedsperspektiv (se bl.a. Koudahl 2004; Hutter 2004; Murning 2013). Denne tilgang tager afsæt i Pierre Bourdieus praksisteori og en deraf følgende forståelse af unges uddannelsesvalg i relation til deres sociale baggrunde. Konkret for artiklen kan Bourdieus praksisteori bidrage til en forståelse af, at unges oplevelser af og måder at vælge uddannelse på må ses i sammenhæng med den omverdensforståelse, som deres habitus, kapitaler og position i ungdomsuddannelsesfeltet giver dem. Det betyder, at visse valg er oplagte for nogle unge og utænkelige for andre. Bourdieu anvendes dermed for at vise, hvordan unge ikke vælger uddannelse uden grund, idet valget af ungdomsuddannelse udgør et socialt spil, *illusio*, som de deltager i på forskellig vis qua de differentierede muligheds- og handlerum, deres habitus disponerer dem for.

I forlængelse heraf og i et forsøg på at udvide det forskningsmæssige perspektiv på unge, uddannelse og uddannelsesvalg suppleres ulighedsperspektivet med Loïc Wacquants studier af statstransformationer (2009). Disse studier fremlægger, hvordan konstruktionen af en neoliberalistisk statsform har forårsaget en bevægelse væk fra velfærdsstaten og opkomsten af et arbejds- og strafferegime, der skriver sig ind i de bredere velfærdsydelser. Dette betegner han som en remaskulinisering af staten. Med inddragelsen af Wacquant bliver det muligt at anskue unge og uddannelse

som en størrelse, der konstrueres gennem statens virke ved at opstille samfundsmæssige normer for 'rigtig' og 'forkert' adfærd.

Således skaber inddragelsen af Wacquants analyser opmærksomhed for de rationaler, der gør sig gældende i en dansk politisk kontekst i forhold til håndteringen af unge og ungdomsuddannelser. Hensigten hermed er at få blik for, hvordan brud og forskydninger i staten tillige har en betydning for unges oplevelser af valg af uddannelse.

Med artiklens teoretiske komposition bliver det altså muligt at give plads til unges egne logikker og meningssammenhænge samtidig med, at det bliver muligt at fremskrive samfundsmæssige rationaler, der potentielt kan sætte spørgsmålstejn ved og bidrage til en destabilisering af de fremherskende forståelser og logikker i ulighedsperspektivet. Dermed muliggøres en anskuelse af unges uddannelsesvalg som logiske og forståelige reaktioner på eksisterende vilkår, både i uddannelsessystemet og i samfundet.

I den videre analyse har artiklen derfor fokus på, dels hvilke menings-sammenhænge og logikker, der kommer til udtryk i de unges beskrivelser af uddannelsesvalget, dels i hvilket omfang disse menings-sammenhænge er et udtryk for overskridelser, forhandlinger og tilpasninger af dominerende samfundsmæssige rationaler. Artiklen bidrager derved med en anderledes indgangsvinkel til unges oplevelser af valg af ungdomsuddannelse – forstået i et spændingsfelt mellem statslige forskydninger og unges habituelle dispositioner.

Minimumskravet bliver en ungdomsuddannelse - udviklingen i det politiske syn på unge og ungdomsuddannelser

Den politiske vision om uddannelse til alle er langt fra ny. Idéen om at sikre alle unge en kompetencegivende ungdomsuddannelse blev for alvor formuleret tilbage i 1993, hvor daværende undervisningsminister Ole Vig Jensen fremsatte en målsætning om, at 90-95% af en ungdomsårgang skulle have gennemført en ungdomsuddannelse i 2000 (se bl.a. Hjort-Madsen 2012, 15). Dette blev startskuddet til en række konkrete politiske etableringer af stadig flere stopklodser, reguleringer og tiltag over for unges fravær, frafald, dobbeltuddannelse med videre.

I år 2000 kom der en grundlæggende reform af erhvervsuddannelserne (populært kaldet *Reform 2000*), der med individuelle forløbsplaner satte den enkelte unges ønsker, selvstændighed og ansvar i centrum. Reformen blev begrundet i det fortsatte udviklingstempo i teknologi, globalisering og overgangen til et videnssamfund, hvilket fordrede en fornyelse og omstilling af de unges faglige kvalifikationer og sociale kompetencer, herunder deres omstillingsevne, ansvar og kreativitet (Koudahl 2004, 101-102). Gennem ligestillingen af faglige kvalifikationer og sociale kompetencer bliver den unges personlighed afgørende for, om han/hun er i stand til at gennemføre sin uddannelse. Dette kan ses som et udtryk for arbejdsregimets norm om individuelt ansvar og samfundsmæssigt medlemskab i form af at besidde de rette ressourcer til senere at kunne bidrage til samfundet på arbejdsmarkedet.

Unges uddannelsesmæssige forpligtelse over for samfundet blev yderligere cementeret med studieretningsreformen af de gymnasiale uddannelser, der blev implementeret fra skoleåret 2005-2006. Målet med reformen var at studierette de gymnasiale uddannelser, så de bedre kunne flygte med kravene på de videregående uddannelser og et arbejdsmarked under forandring (Regeringen 2003, 1). Med studieretningsgymnasiet forudsættes det, at unge allerede i 9. klasse skal træffe et mere langsigtet og færdigt valg, ligesom de også skal træffe flere valg under selve den gymnasiale uddannelse (Larsen 2012, 36). Politikerne ændrede dog ikke kun på det faglige indhold i gymnasiet, men også på selve måden, hvorpå gymnasiet bliver styret og finansieret. Således overgik gymnasierne i 2007 til statsligt selveje, hvormed de underlægges en række markedslignende forhold. Dette medfører, at finansieringsformen ændres til aktivitetsafhængig finansiering i form af en taxameterkonstruktion, og at de økonomiske midler nu i "... stor udstrækning udløses ved de elever der søger den enkelte skole" (Raae 2011, 13). Hermed betragtes unge som forbrugere, der kan kalkulere risici og investering i deres valg af uddannelse. Indlejret heri ligger altså en forventning om, at unges uddannelsesvalg er velreflekterede og velovervejede. På den ene side er unge hermed underlagt uddannelsespolitiske rationaler om at træffe fornuftige og målrettede uddannelsesvalg rettet mod arbejdsregimets økonomiske uddannelsesbehov, der orienterer sig mod "public at large" (Raae 2008, 55). Og på den anden side tilskyndes de til at vælge ud fra et individuelt perspektiv som kunder på et uddannelsesmarked.

I kølvandet på gymnasireformen fulgte Ungepakke II i 2009, som blev indført med det formål at sikre, at alle unge mellem 15-17 år tager en deltagende og aktiv rolle i samfundet gennem enten uddannelse eller arbejde (Undervisningsministeriet 2009). 15-17-årige unge har nu pligt til at være i uddannelse, beskæftigelse eller anden uddannelsesforberedende aktivitet. Endvidere skal elever i 9. klasse udarbejde en uddannelsesplan, der rummer en beskrivelse af, hvordan den enkelte unge vil overholde sin pligt til at være under uddannelse eller i beskæftigelse (Finansministeriet 2009, 106). I tilfælde, hvor unge ikke samarbejder omkring uddannelsesplanen, får kommunerne sanktionerende hjemmel til at tilbageholde udbetaling af ungeydelse (Undervisningsministeriet 2009).

Samtidig med Ungepakke II indføres der øget UU-vejledning, hvilket bidrager til en stigende overvågning af de unge. *"Hver ung skal følges tæt, så en lampe blinker rødt (...) hvis en elev falder fra en uddannelse. Administrative databaser skal samkøres i en ungedatabase"* (Undervisningsministeriet 2009). Unge, som ikke tager en uddannelse, er lang tid om at gennemføre en uddannelse eller foretager omvalg, bryder i denne forstand med samfundsnormen om korrekt (uddannelses)adfærd. Og med Ungepakke II får sådanne brud en række konsekvenser – både for unge og deres forældre. Hvor forældrene sanktioneres økonomisk gennem nedskæringer i ungeydelsen, tvinges de unge i uddannelsesaktivitet eller arbejde. Med sine sanktionerende tiltag kan ungepakken ses som et udtryk for en ekspansion af strafferegimet, der søger at begrænse og styre unge (og deres forældre), som ikke indskrives i arbejdsregimets norm om det personlige ansvar. Social støtte reorganiseres med andre ord til et panoptisk overvågningsinstrument.

Det seneste eksempel på arbejdsregimets cementering i samfundet er vedtagelsen af SU-reformen fra 2013 (Regeringen 2013). Med reformen skrues der op for en ansporende retorik, der skal få unge til at uddanne sig hurtigere. Det sker bl.a. gennem påbuddet om, at unge højst kan modtage SU til fem påbegyndte ungdomsuddannelser (Regeringen 2013, 20). Samtidig betoner reformen et behov for at fokusere på unges studiefremdrift. Dermed tolker vi, at reformen indebærer et politisk syn på unge som nogle, der ikke er gode nok til at efterleve arbejdsregimets rationaler om hurtig gennemførelse. Hermed lægger reformen sig i forlængelse af de forudgående tiltag, idet der i det styrkede fokus på studiefremdrift ligger en implicit forventning om, at

unge skal blive mere målrettede og reflekterede i deres uddannelsesvalg og dermed undgå al overflødig forlængelse i uddannelsessystemet.

Samlet set er de foregående fremhævede politiske tiltag udtryk for, hvordan der i overgangen fra en velfærdsstat til et arbejds- og strafferegime fra statslig side reguleres gennem pligter og krav frem for støtte og rettigheder. Gennem arbejds- og strafferegimets homologe og samordnende indsats pålægges de unge således at indskrive sig i arbejdsregimets rationaler om, "... at alle skal bidrage til samfundet og ikke blot nyde uberettigede fordele af samfundets goder" (Hansen og Dahl 2011, 12).

En symbolfortælling om uddannelse til alle

Ovenstående historiske oprids viser, hvordan udviklingen i uddannelsespolitiske initiativer har medført, at man fra politisk side i dag fremstiller unge som rationelle individer, der indgår som forbrugere på et frit uddannelsesmarked og ud fra dette kan træffe et uddannelsesvalg, som både relaterer sig til den enkeltes lyst og til samfundets behov. Med visionen om uddannelse til alle ligger samtidig en afklaring af, hvad der betragtes som rigtig og forkert adfærd i forhold til uddannelse, fordi uddannelse bliver et symbol på den legitime handlemåde i samfundet. Hermed mener vi, at visionen om uddannelse til alle er blevet en effektiv *symbolfortælling*, fordi tilegnelsen af uddannelse er blevet et symbol på det gode liv og den ønskede samfundsborgers handlemåde i arbejds- og strafferegimet. Begrebet 'symbolfortælling' henter inspiration fra og skal forstås som en videreudvikling af Bourdieus begreb om doxa og Wacquants beskrivelser af de kulturelle fortællinger om det personlige ansvar. Inspirationen fra doxa kommer af, at fortællingen er den dominerende logik i samfundet, der opstiller retningslinjer for rigtig og forkert adfærd i forhold til uddannelse. Videreudviklingen af de kulturelle fortællinger består deri, at symbolfortællingen er stærkt præget af forestillinger om et personligt uddannelsesansvar. Symbolfortællingen er dermed også et udtryk for symbolsk vold, forstået som en miserkendelse, der er forankret i en ubevidst tilpasning af subjektive til objektive strukturer, idet vi mener den producerer en kollektiv forventning om, at den enkelte unge kan tage uddannelsesansvaret til sig (jf. Bourdieu og Wacquant 2009, 151). Det vil sige,

at der i symbolfortællingen foreligger en normativ opfattelse af, at uddannelse er en forudsætning for det gode liv.

Symbolfortællingen indkapsler dermed arbejdsregimets fokus på det arbejdende individ ved ikke at forstå uddannelse i sin egen ret, men som en nytteværdi under hensyntagen til samfundsmæssig produktivitet. Uddannelse tales samtidig frem som noget uundgåeligt og tilsvarende; melder man sig ud af uddannelsessystemet, melder man sig ud af samfundet og bliver, med henvisning til Wacquant, en uregerlig samfundsborger. Implementeringen af de belyste tiltag og reformer er følgelig begrundet i økonomiske og arbejdsmæssige behov, der samlet set kan forstås som udtryk for en remaskulinisering af staten.

Unge uddannelsesorienteringer mellem lyst og nød

Som det fremgår i ovenstående afsnit, har det uddannelsespolitiske fokus på at få flere unge i gang og hurtigere igennem ungdomsuddannelsessystemet medført, at der i dag er mere på spil i unges valg af ungdomsuddannelse end tidligere. Der er således ikke længere tale om, at unge kun skal vælge efter lyst og interesse. De skal også være fornuftige unge, der kan træffe rationelle valg ud fra en langsigtet plan for deres fremtid. Herved producerer symbolfortællingen en ambivalent fælleskategorisering af unge, som nogle, der agerer på samme vis i uddannelsessystemet, samtidig med, at de forudsættes at være rationelle individualister, der vælger ungdomsuddannelse efter interesse.

Ud fra et bourdieusk perspektiv er der dog grund til at antage, at unge ikke oplever valget af ungdomsuddannelse på samme måde. Dermed er det vigtigt også at holde sig for øje, at de unge har forskellige udgangspunkter både i forhold til at vælge og siden hen gennemføre en ungdomsuddannelse. Det betyder, at kategoriseringen bliver langt mere differentieret, når man studerer unges oplevelser af uddannelsesvalget ud fra deres egne beskrivelser. Beskrivelserne studeres i sammenhæng med de dispositioner, de unge bringer med sig, samt hvordan de taler om sig selv og deres uddannelse i relation til andre unge og andre ungdomsuddannelser identificeret ud fra de empiriske data.

Med det afsæt gennemgår vi i det følgende derfor tre overordnede uddannelsesorienteringer, som dels indkapsler vores informanternes overordnede tilgange til uddannelsesvalget, dels viser, hvordan deres oplevelser af ungdomsuddannelsesvalget kan forstås i et spænd mellem deres sociale baggrunde og symbolfortællingen om uddannelse til alle.

Uddannelsesorienteringerne er dermed udtryk for de handlingsrationaler, der udgør de unges investeringer og satsninger i uddannelsesvalget. Nuanceringen i de enkelte orienteringer er udtryk for, at unge med forskellige sociale baggrunde og fra forskellige ungdomsuddannelser kan have samme overordnede orientering, men at deres bagvedliggende logikker varierer. Hermed får vi blik for forskelle og nuanceringer orienteringerne imellem. Disse synes således at være begrundet i en sammenhæng mellem på den ene side unges relationelle fordeling af positioner i det sociale rum, og på den anden side udstrækningen af informanternes internalisering af symbolfortællingen om uddannelse til alle.

Når uddannelsesvalget er spændt ud mellem sociale baggrunde og symbolfortællingen om uddannelse til alle, skaber det følgelig forskellige uddannelsesorienteringer, som samtidig har tværgående karaktertræk.

Orientering efter et bestemt mål

Langt de fleste af artiklens informanter har allerede en forestilling om, hvad de skal bruge deres ungdomsuddannelse til, og hvad de gerne vil læse eller arbejde med senere hen. Valget af ungdomsuddannelse begrundes for disse unge derved i en langsigtet plan for fremtiden. Nogle af dem har helt specifikke mål med ungdomsuddannelsen, mens andre orienterer sig mod hvilken retning, de vil bevæge sig efter:

"... min plan var faktisk lidt, da jeg startede, at jeg godt kunne tænke mig at blive butikschef en dag. Så det er ligesom det jeg sigter mod" (Nanna, HG).

"... jeg vil gerne ind på CBS, fordi jeg gerne vil være børsmægler og det bare sådan, jeg kan godt lide at handle med aktier og jeg er god til det og det er bare min drøm og så går jeg bare efter det" (Frederik, STX).

"Jeg tænker, at jeg skal blive ingeniør. Og så er der, der er enogtyve"

uddannelser, enogtyve ingeniøruddannelser at vælge imellem og så tænker jeg sådan lidt at det kan være at de her tre år på HTX kan hjælpe mig med at finde den præcise vej til hvad jeg vil gå" (Jonas, HTX).

Camilla Hutters definerer nutidens unge som 'generation målrettet', fordi det er logik for dem, at de er ansvarlige for at skabe deres egen succes (Hutters 2013). De vil gerne have en uddannelse, og de vil gerne tage den hurtigt. De har forstået, at der er økonomisk krise. Det betyder, at der bliver kamp om at få en plads i uddannelsessystemet, hvorfor målrettetheden er en nødvendighed for at skaffe sig adgang til de attraktive positioner i samfundet. Denne definition går godt i spænd med vores målorienterede unge. Sætter vi deres ovenstående udsagn i relation med symbolfortællingen, kan vi tydeligt se, at de har internaliseret logikken om det nødvendige i at have en klar plan for fremtiden. De ved hvilke fag på hvilke niveauer, de skal have for at opnå deres konkrete mål, ligesom de ved hvilke videreuddannelses- og karrieremuligheder den retning, de styrer efter, giver dem. Selvom de overordnet har internaliseret logikken om målrettethed fra symbolfortællingen, optræder der alligevel forskelle i, hvor langt de orienterer sig i uddannelsessystemet, og hvad de orienterer deres mål efter. Disse forskelle relaterer sig til de unges sociale baggrunde, som danner udgangspunkt for deres positioner i det sociale rum og adgangen til andre positioner. Derfor har de unges sociale baggrunde følgelig også betydning for, hvor langsigtet og hvor specifikt de definerer selve målet med uddannelsen. Informanterne fra erhvervsuddannelserne har mere kortsigtede mål end unge på de gymnasiale uddannelser, hvilket må ses i sammenhæng med, at de er kendetegnet ved svage sociale baggrunde. Qua deres lavere andel af kulturel og økonomisk kapital kan de siges at være disponeret for at befinde sig på kanten af uddannelsessystemet. Det kan vi bl.a. se ved, at flere af dem har orienteret sig både i og uden for uddannelsessystemet, inden de påbegyndte deres nuværende ungdomsuddannelse (se Hansen og Paludan 2014, 89-90). Dermed bliver det for dem i højere grad nødvendigt at have en plan, der holder dem indenfor uddannelsessystemet, fordi de betragter uddannelse som et vigtigt middel til social mobilitet og til at skabe sig en bedre position i samfundet end deres forældre (se bl.a. Murning 2013, 129). Derfor har de orienteret uddannelsesvalget efter et bestemt job, som ungdomsuddannelsen giver dem umiddelbar adgang til, fx "butikschef".

På de gymnasiale uddannelser er informanterne modsat kendetegnet ved stærkere sociale baggrunde (se Hansen og Paludan 2014, 73). Deres højere andel af både kulturel og økonomisk kapital forklarer, at de naturligt orienterer sig videre i uddannelsessystemet, og at de med deres målrettethed stiler efter mere prestigefyldte positioner i samfundet, som fx "børsmægler". Denne stilen sker desuden allerede i deres valg af en gymnasial uddannelse, fordi informanterne samlet set placerer disse uddannelser øverst i et ungdomsuddannelseshierarki, som udspringer fra en opfattelse af, hvor bogligt (abstrakt/akademisk) de enkelte uddannelser forekommer dem at være (se Hansen og Paludan 2014, 69 samt Koudahl 2004, 172; Hutter 2004, 141; Murning 2013, 122). Det betyder samtidigt, at det ikke er lige så nødvendigt for de unge, der vælger en gymnasial uddannelse at have lagt sig fast på et helt specifikt mål, som det er for de unge, der vælger en erhvervsuddannelse. Dette skyldes, at den videreuddannelsesretning de styrer imod, som fx at have "enogtyve ingeniøruddannelser at vælge imellem", i sig selv giver adgang til mere prestigefyldte positioner i samfundet, end hvis de havde valgt en erhvervsuddannelse.

Når vi relaterer de unges sociale baggrunde til symbolfortællingen om uddannelse til alle, er det interessant, hvordan fortællingen i særlig grad influerer på unge fra de gymnasiale uddannelser. Deres stærke sociale baggrunde disponerer dem for en naturlig tilgang til uddannelse, hvorfor det måske ikke burde være nødvendigt at lade valget af ungdomsuddannelse indgå i en langsigtet plan for fremtiden. Symbolfortællingens udsigelseskraft bevirker dog, at de alligevel indoptager dens logik om at træffe rationelle og målrettede uddannelsesvalg. Også på erhvervsuddannelserne har de unge/eleverne taget logikken bag symbolfortællingen til sig, men hos dem influerer den på en anden måde. For dem danner det målrettede uddannelsesvalg i høj grad forudsætning for, at de kan opnå en bedre position i samfundet end deres forældre, hvorfor de betragter uddannelse som et middel til social mobilitet. De indoptager således symbolfortællingen, fordi det for dem er en betingelse for at klare sig i samfundet.

Opsummerende er symbolfortællingen altså medvirkende til, at størstedelen af artiklens informanter orienterer sig efter bestemte uddannelsesmål, men at de forvalter målene forskelligt, fordi det er deres sociale baggrunde, der udstikker det handlerum, de kan rette deres mål efter og dermed også hvilke positioner, de vil kunne indtage i det sociale rum.

Orientering efter højt karaktergennemsnit

En anden uddannelsesorientering blandt informanterne bunder i et rationale om at holde så mange valgmuligheder åbne i så lang tid som muligt. Det er en orientering, som vi kun finder blandt unge på de gymnasiale uddannelser. Orienteringen efter højt karaktergennemsnit retter sig således mod videreuddannelse, men i modsætning til informanterne, der orienterer sig mod et bestemt mål, ved disse unge endnu ikke, hvilken konkret uddannelse og beskæftigelse, de sigter imod. Derfor ledsages orienteringen også af angsten for at udelukke fremtidige muligheder og i relation hertil blive udgrænset i det videre uddannelsessystem. Af denne grund er det også i denne orientering, vi finder de fleste informanter, der har udtrykt usikkerhed og tvivl om, hvorvidt de har foretaget det rigtige uddannelsesvalg:

"Men det er også svært at finde ud af, hvad man vil sådan der. Er man nu sikker på, at det er det rigtige?" (Josefine, HHX).

Uddannelsesvalget blandt disse unge synes at være præget af en foreløbighed, ligesom usikkerheden over at have truffet et valg, de måske senere hen vil fortryde, lurer hos dem (se bl.a. Pless og Katznelson 2007, 24). For at gardere sig mod en udgrænsning fra det videregående uddannelsessystem søger de derfor at opnå succes og præstere i deres ungdomsuddannelse ved at orientere sig efter at få et godt karaktergennemsnit – og helst så højt som muligt. Orienteringen synes således at være konstitueret af subjektive oplevelser af risici og muligheder i uddannelsessystemet, hvormed spillet om de gode karakterer synes at underlægge dem et individuelt pres:

"Ja, jeg vil jo godt have flest muligt muligheder og det kræver jo også et lidt højt snit, hvis man skal have flest muligheder" (Leah, HTX).

"Jeg vil da hellere have et 12-tal end jeg vil have et 4-tal. Så der er pres på" (Josefine, HHX).

For informanterne virker orienteringen efter et højt karaktergennemsnit som en form for sikkerhedsnet, der skal forhindre dem i at falde igennem over for nogle af de krav, som de oplever gør sig gældende i det videregående uddannelsessystem. De udtrykker ligeledes en bevidsthed om, at studentereksamen nok har en symbolsk værdi i sig selv, men når de skal videre i uddannelsessystemet, udgør den kun i begrænset omfang en reel

kulturel kapital, hvis ikke de har et højt karaktergennemsnit. Hermed bliver værdien af deres studentereksamen altså defineret i relation til, hvor højt karaktergennemsnittet er. Orienteringen indebærer derfor tillige en forestilling om, at de med et middelmådigt snit vil stå med en ubrugelig studentereksamen, fordi den kun vil give adgang til et begrænset udbud af videregående uddannelser.

Disse unge vælger derfor studieretninger og fag ud fra en bestemt taktik: de går efter de fag, de ved vil sikre dem gode karakterer, også selvom det betyder, at de i visse tilfælde må gå på kompromis med deres interesser. Hvis de mod udgangen af gymnasiet alligevel synes, at deres gennemsnit er for lavt, er orienteringen efter at få et højt karaktergennemsnit desuden så stærk, at flere af dem er parate til at gå et år om eller helt at skifte ungdomsuddannelse for at forbedre snittet:

"Måske hvis det var 3. g, og man kom ud med et rigtig dårligt snit eller man godt vidste, at det nok ikke var skide godt. Så ville jeg måske tage et år om" (Julie, HHX).

"Altså, man kan sige, hvis jeg finder ud af i 2. g, at jeg ikke har gode karakterer nok, så kan det være at jeg vælger at gå på HF, for ligesom at få lavet dem om" (Sarah, STX).

Selvom de umiddelbart ikke ved, hvad de skal bruge deres karaktergennemsnit til, orienterer de sig altså målrettet efter at få det så højt op som muligt. Det gælder uanset, at de er bevidste om det pres, de derved lægger på sig selv og de kompromisser, de kan blive nødt til at indgå. Deres orientering står herigennem også i relation til symbolfortællingen om uddannelse til alle. Det er tydeligt, at deres manglende målrettethed for fremtiden presser dem i og med, at de har internaliseret forventningen om, at de skal være målrettede og rationelle, allerede *når* de vælger ungdomsuddannelse.

Sætter vi orienteringen i sammenhæng med deres sociale baggrunde, synes den ikke entydigt at kunne begrundes i en social klassestruktur. De kommer således alle fra uddannelsesvante hjem, men fordelingen af kulturel kapital varierer alligevel en smule (se Hansen og Paludan 2014, 98). Ud fra dette kan vi derfor ane en tendens til, at deres sociale baggrunde øver indflydelse på, hvorvidt de indtager en *underskuds-* eller en *overskudsposition* i orienteringen efter et højt snit. Unge i overskudspositionen sigter således primært mod at få

12-taller, hvilket kan ses i sammenhæng med, at de har de stærkeste uddannelsesbaggrunde. Omvendt sigter informanterne i underskudspositionen ikke nødvendigvis efter 12-tallerne, men derimod efter den mere diffuse beskrivelse af et "lidt højt snit". Det kan ses som en følge af, at de kommer fra mere uddannelsessvage baggrunde, hvorfor det ikke i samme grad er lige så naturligt for dem at klare sig godt i skolen (se Hansen og Paludan 2014, 99).

Samlet set er det interessant, at disse unge bekymrer sig om fremtiden og derfor orienterer sig efter at få et højt gennemsnit, da de naturligt er disponeret for at klare sig godt i skolen. Men det må sættes i relation til, at symbolfortællingen om uddannelse til alle konfronterer dem med, at de skal træffe rationelle og målrettede uddannelsesvalg.

Orientering efter at lade lysten drive valget

En tredje uddannelsesorientering finder vi hos de af vores informanter, som synes at lade lysten drive deres uddannelsesvalg. Disse unge ved heller ikke, hvad de vil, når de afslutter deres ungdomsuddannelse. De vælger dog at tro på, at de nok skal finde noget, som de finder interessant. Orienteringen har således som rationale at fastholde lystprincippet som det væsentligste og i længden mest holdbare, hvormed orienteringen står i opposition til symbolfortællingens fokus på målrettethed. Logikken bag orienteringen er dog forskellig blandt de unge, hvilket kan knyttes sammen med deres sociale baggrunde og deraf forskellige måder at læse 'spillet' på. Således kan vi se, at orienteringen udgøres af to grupper af unge, som befinder sig i hver sin ende af en social klassestruktur (se Hansen og Paludan 2014, 99).

I den ene ende finder vi en gruppe bestående af unge med stærke sociale baggrunde, som har en høj andel af både kulturel og økonomisk kapital. Disse unge synes at have en naturlig tilgang til uddannelse, hvilket præger deres overbevisning om, at de nok skal klare sig fremadrettet, selvom de på nuværende tidspunkt ikke har en klar plan for fremtiden:

"Jeg synes ikke at jeg vil begynde og stresse mig selv for at få det højeste mulige gennemsnit overhovedet. Jeg synes, at jeg skal gøre det jeg kan, og hvis jeg ikke kan gøre det bedre, så klarer jeg mig nok" (Michael, HTX).

" ... altså det der med karaktererne også, jeg ved ikke hvor meget jeg

sådan, altså går op i det til dagligt, fordi at jeg nok bare har den der følelse af, at det skal nok gå. Jeg vil hellere, ja leve livet [...] Og så altså, det er jo ikke sådan så det går dårligt for mig i skolen, så jeg har altid haft rimelig nemt ved det” (Daniel, STX).

”Jeg valgte det [HTX] i hvert fald bare fordi jeg synes matematik og fysik er sjovt, men jeg ved ikke hvad jeg skal sådan videre. Jeg tænker måske noget med det, men nu laver jeg bare noget af det jeg synes er sjovt, fordi det er nok det man kommer længst med” (William, HTX).

Hovedmotivet for disse unge er at ”leve livet” og lave det, de synes er ”sjovt”. De afviser derfor at lade sig presse af karakterer og at rette deres uddannelser mod bestemte mål, fordi de har følelsen af, at det nok skal gå. Deres uddannelsesorientering kan dermed ses som et udtryk for, at jo flere ressourcer, der er i familien, desto større bliver oplevelsen af frihed i uddannelsesvalget. I relation til symbolfortællingen medierer de modsætningen mellem deres umiddelbare lyst og interesse og kravet om et mere langsigtet uddannelsesvalg gennem opstillingen af rationalet om, at det vigtigste er at gennemføre deres gymnasiale uddannelse, så godt de nu kan, hvilket opnås ved at beskæftige sig med det, der interesserer dem.

I den modsatte ende finder vi unge, som har svage sociale baggrunde, hvis forældre har ingen eller en kort uddannelse samt få økonomiske midler. Kendetegnende for dem er, at de øver modstand mod symbolfortællingen:

”... det som for den enkelte person betyder noget, det er jo, hvad har man selv lyst til, hvad er mine muligheder, ikke. Og der er jo mange som er tilfredsstillede med ikke nødvendigvis at få en eller anden uddannelse, men altså så længe man har familie og kærlighed og sådan noget, så er det måske nok i sig selv” (Rikke, HF).

”... jeg ved godt, at det er en rigtig risikabel beslutning ikke at have nogen uddannelse overhovedet. Øhm men jeg vægter det bare højere at gå og være glad i stedet for at skulle sidde og have det surt i tre år. Det har jeg ikke lyst til” (Laura, HHX, dropper ud af gymnasiet efter sommerferien).

Disse unge finder ikke mening i at stræbe efter høje karakterer eller at have en langsigtet uddannelsesplan, som munder ud i en bestemt beskæftigelse.

Derfor fravælger de bevidst uddannelsesræset til fordel for at bruge deres evner på deres egne betingelser. Det vigtigste for dem bliver i stedet "familie og kærlighed" og det "at være glad". Det er en måde at forholde sig til uddannelse på, som bevirker, at de ikke vil bruge tid eller kræfter på at bekymre sig om fremtiden. For dem synes symbolfortællingens krav om målrettethed med andre ord meningsløs.

Hvad er konsekvenserne, når unges uddannelsesvalg samfundsmæssigt problematiseres?

Artiklen har haft til hensigt at belyse, hvordan unge oplever deres valg og forudsætninger for at vælge ungdomsuddannelse set i relation til de sidste årtiers politiske ændringer i synet på unge og ungdomsuddannelser.

Af den samlede analyse kan vi konkludere, at unges oplevelser af valg af ungdomsuddannelse er spændt ud mellem samfundsmæssige og subjektive interesser, der ikke altid peger i samme retning. De unges oplevelser skal under alle omstændigheder forstås i relation til de unges habituelle dispositioner og de muligheds- og handlerum, disse udstikker. Men analyserne viser tillige, hvordan deres orienteringer i uddannelsesvalget er under påvirkning af samfundsmæssige processer i form af en symbolfortælling om uddannelse til alle. Disse processer medvirker i varierende grad til brud på de unges generationelle habituelle dispositioner, fordi fortællingen i varierende grad influerer på deres uddannelsesvalg. De unge gør således en dyd af nødvendigheden (Bourdieu 1997, 93).

I forlængelse heraf rejser der sig en række problematikker hvad angår unge, uddannelse og uddannelsesvalg. Dermed vender vi tilbage til den aktuelle samfundsmæssige problematisering af de unges uddannelsesvalg, der fra start har dannet udgangspunkt for artiklens problemstilling.

Artiklen har vist, hvordan unge forsøger at skabe overensstemmelse mellem en indre og en ydre realitet, når de træffer deres uddannelsesvalg – mellem fornuft og følelse, andres interesser og egne. Denne splittede situation synes at blive forstærket af symbolfortællingen om uddannelse til alle, fordi denne netop øger presset fra forventningen om, at de træffer rationelle og rigtige valg. Forventningen om det rigtige valg handler dermed ikke kun om valget af ungdomsuddannelse men også om de mange valg, der skal træffes

undervejs i uddannelsesforløbene i forhold til, hvilken retning de ønsker at styre deres fremtid efter. I italesættelsen af uddannelse til alle ligger derfor en forståelse af uddannelse som noget, der er opnåeligt for alle, og derved som en naturlig del af den indre individuelle pligt. Således pålægges unge, samt pålægger unge sig selv ansvaret for at træffe et frit, rationelt og rigtigt uddannelsesvalg i første forsøg. Dermed påtager de sig ansvaret for deres egne uddannelsesmæssige succeser og fiaskoer. Dette mangfoldige uddannelsespres og -ansvar forstærkes desuden af en række sanktionerende tiltag, som belyst ved det historiske oprids.

De sanktionerende tiltag synes at influere negativt på de unge. Flere af artiklens informanter på tværs af uddannelsesorienteringerne giver således udtryk for, at de oplever uddannelsesvalget som stressende og som genstand for megen usikkerhed og tvivl. Det er en gennemgående tendens. En undersøgelse foretaget af Politiken viser således, at 79% af studievejlederne i gymnasiet og 60,6% af studievejlederne på erhvervsuddannelserne skønner, at unge er mere stressede i dag end for fem-ti år siden (Hjortdal 2013). Ud over stress rammes unge også i stigende grad af angst og tynges af manglende selvtillid, ligesom deres brug af psykologhjælp er steget. En anden undersøgelse fra januar 2014 foretaget af Danske Gymnasieelevers Sammenslutning konkluderer yderligere, at hver anden gymnasieelev dagligt eller ofte oplever et psykisk pres, mens en fjerdedel har problemer med at sove om natten (Mainz 2014).

Det øgede pres på de unge og den deraf stigende usikkerhed omkring uddannelsesvalget er medvirkende til, at flere unge træffer omvalg, supplerer henholdsvis deres gymnasiale eksamen og afsluttede erhvervsuddannelse med enkeltfag eller ender med helt at droppe ud af ungdomsuddannelserne. Det kommer bl.a. til udtryk ved, at der i perioden 2006-2011 er sket en stigning fra knap 2400 til knap 11.500 ansøgere til de gymnasiale suppleringskurser (Rambøll 2011, 7). En rapport fra Arbejderbevægelsens Erhvervsråd fra maj 2013 anslår, at frafald er den primære årsag til, at 16,3% af de 25-årige ikke har en ungdomsuddannelse, og at hver femte af de unge, der får en ungdomsuddannelse, har en afbrudt ungdomsuddannelse bag sig (Pihl 2013, 1). Blandt artiklens informanter finder vi tilsvarende tendenser. Således har 9 ud af specialets 23 informanter ikke fulgt den lige vej til deres uddannelse, men forsøgt sig med andre ungdomsuddannelser, studieretninger eller grundforløb, mens én vælger helt at droppe ud af

uddannelsessystemet. I lyset heraf synes symbolfortællingen altså at virke mod hensigten, hvad angår målsætningen om at få flere unge hurtigere igennem uddannelsessystemet. Det sker, fordi forventningen om dette i visse tilfælde påvirker unges psykiske velvære i en sådan grad, at det kan resultere i henholdsvis længere tid for gennemførelse og øget frafald.

Referencer

Bourdieu, Pierre. 1997. *Af praktiske grunde. Omkring teorien om menneskelig handlen*. København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, Pierre og Loïc Wacquant. 2009. *Refleksiv Sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.

Finansministeriet. 2009. *Aftaler om finansloven for 2010*. København: Finansministeriet.

Hansen, Birgit G. og Pia V. Dahl. 2011. *Hvad lærer de af det?* Kandidatspeciale i Pædagogik. Københavns Universitet, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling.

Hansen, Kirstine Godvin og Maria Paludan. 2014. *Det nytter jo ikke noget hvis vi kommer ud som fremtiden og vi så er det rene rakkerpak alle sammen*. Kandidatspeciale i Pædagogik. Københavns Universitet, Institut for Medier, Erkendelse og Formidling.

Hjort-Madsen, Peder. 2012. *Deltagelsesmuligheder i erhvervsuddannelserne*. Ph.d.-afhandling. Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet

Hjortdal, Marie. 2013. "Studievejledere møder flere unge med ondt i sjælen." *Dagbladet Politiken*, d. 7. september. Besøgt 1. september 2014 . <http://politiken.dk/indland/ECE2069871/studievejledere-moeder-flere-unge-med-ondt-i-sjaelen/>

Hutters, Camilla. 2004. *Mellem lyst og nødvendighed – en analyse af unges valg af videregående uddannelse*. Ph.d. afhandling. Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitet.

Hutters, Camilla. 2013. "Generation målrettet." *Vejlederen*: 25.

- Kolbæk, Raymond. 2007. "Forståelse." I *Livshistorieforskning og kvalitative interview* red. af Karin Anna Petersen, Stinne Glasdam og Vibeke Lorentzen, 52-79. Viborg: Forlaget PUC.
- Koudahl, Peter. 2004. *Den gode erhvervsuddannelse?* Ph.d.-afhandling. Roskilde: Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitetscenter.
- Larsen, Lene. 2007. "De kreative valg og de kalkulerende elever: om valgstrategier og demokratidefinitioner blandt eleverne." *Gymnasiepædagogik* 66: 39-68.
- Larsen, Lene. 2012. "Når uddannelse bliver til socialt arbejde." *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* 1 (60): 30-39.
- Mainz, Pernille. 2014. "Hver fjerde elev i gymnasiet sover dårligt." *Dagbladet Politiken*, d. 14. januar. Besøgt 1. september 2014.
<http://politiken.dk/indland/uddannelse/ECE2181403/hver-fjerde-elev-i-gymnasiet-sover-daarligt/>
- Murning, Susanne. 2013. *Social differentiering og mobilitet i gymnasiet*. Ph.d.-afhandling. København: Center for Ungdomsforskning, Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet.
- Pihl, Mie Dalskov. 2013. *Stort frafald er hæmskoen i dansk uddannelsespolitik*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Pless, Mette og Noemi Katznelson. 2007. *Unge veje mod ungdomsuddannelserne*. København: Center for Ungdomsforskning.
- Raae, Peter Henrik. 2008. "Rektor tænker organisation: Organisationsforestillinger i lyset af den dobbelte reform af det almene gymnasium." *Gymnasiepædagogik* 67.
- Raae, Peter Henrik. 2011. "Implementeringsledelse. Ledelse af den dobbelte gymnasierforms implementering." *Gymnasiepædagogik* 85.
- Rambøll. 2011. *Undersøgelse af GSK-ansøgernes valg*. København: Rambøll.
- Regeringen. 2003. "Aftale af 28. maj 2003 mellem Regeringen (Venstre og Det Konservative Folkeparti) og Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Socialistisk Folkeparti, Det Radikale Venstre og Kristeligt Folkeparti om reform af de gymnasiale uddannelser [Gymnasierreform 2003]. Besøgt

1. september 2014.

<http://www.uvm.dk/Uddannelser-og-dagtilbud/Gymnasiale-uddannelser/Styring-og-politik/Politiske-oplaeg-og-aftaler-for-de-gymnasiale-uddannelser/~media/UVM/Filer/Udd/Gym/PDF12/121207%20Gymnasiereformen.ashx>

Regeringen. 2013. *Bedre igennem uddannelserne – Reform af SU-systemet*.

København: Regeringen. Besøgt 1. september 2014.

<http://fivu.dk/publikationer/2013/bedre-igennem-uddannelserne-reform-af-su-systemet>

Undervisningsministeriet. 1993. *Uddannelse til alle*. København:

Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet. 2004. *Vejledningsreformen - kort fortalt*. København:

Undervisningsministeriet. Besøgt 1. september 2014.

<http://pub.uvm.dk/2003/vejledning/hel.htm>

Undervisningsministeriet. 2009. *Unge skal være i job, uddannelse eller anden udviklende aktivitet – pressemeddelelse*. København:

Undervisningsministeriet. Besøgt 1. september 2014.

<http://www.uvm.dk/Aktuelt/~UVM-DK/Content/News/Udd/Vejl/2009/Okt/091007-Unge-skal-vaere-i-job-uddannelse-eller-anden-udviklende-aktivitet>

Wacquant, Loïc. 2009. *Punishing the poor*. Durham, N.C.: Duke University Press.